

Ginter Dzierżon

SPECYFICZNY STATUS W KANONICZNYM PORZĄDKU
PRAWNYM ZWIĄZKÓW CYWILNYCH
ZAWIERANYCH PRZEZ KATOLIKÓW
Z POMINIĘCIEM FORMY KANONICZNEJ

Status związków cywilnych zawieranych przez katolików z pominięciem formy kanonicznej w kanonicznym porządku prawnym jest dosyć osobliwy. W rozwiązaniach systemowych bowiem z jednej strony w pewnych sytuacjach postrzegane są one w kategoriach *matrimonium inexistens*, gdy idzie o dochodzenie stanu wolnego, z drugiej zaś nie wyklucza się możliwości ich uważnienia w zawiązku. W przedłożeniu tym głównym obiektem zainteresowania stanie się poszukiwanie *ratio* takiego dychotomicznego stanu prawnego. Aby zrealizować ten cel trzeba prześledzić doktrynę i rozwiązania systemowe od czasu promulgacji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.¹

1. KODEKS PRAWA KANONICZNEGO Z 1917 ROKU

W normach KPK/17 nie określono precyzyjnie statusu związków cywilnych zawieranych przez katolików z pominięciem formy kanonicznej.

KS. PROF. DR HAB. GINTER DZIERŻON – kierownik Katedry Historii, Teorii i Norm Ogólnych Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; adres do korespondencji: ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa, Polska; e-mail: ginter.dzierzon@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5116-959x>

¹ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593 [dalej cyt.: KPK/17].

Niemniej jednak komentatorzy rozważali tę kwestię. Głównym obiektem ich uwagi był kan. 1015 § 4 odnoszący się do małżeństwa mniemanego. Związku cywilnego zawartego w uwarunkowaniach, o których mowa, nie pojmowano w kategoriach małżeństwa nieważnego przynajmniej w kontekście konceptu małżeństwa mniemanego [Giuliano 2015, 131].

Pomimo tego faktu, wspomniany stan prawny rodził poważne wątpliwości interpretacyjne. W związku z tym wnoszono pytania do Papieskiej Komisji do Spraw Autentycznej Interpretacji Kanonów Kodeksu. I tak 26 stycznia 1949 r. udzieliła ona pozytywnej odpowiedzi na pytanie: czy pod pojęciem „celebracja” (*celebratum*) występującym w kan. 1015 § 4 należało rozumieć jedynie małżeństwo celebrowane przed Kościołem?². Takie ujęcie niosło za sobą dalsze konsekwencje. Mianowicie dzieci narodzone ze związku cywilnego nie były legitymowane, gdyż za takie uznawano jedynie potomstwo narodzone z małżeństwa ważnego lub mniemanego (kan. 1014) [tamże].

Dla naszych rozważań niezwykle istotna jest jednak inna odpowiedź Papieskiej Komisji z 16 października 1919 r., w której postanowiono, że nie jest konieczne przeprowadzenie procesu sądowego w kwestii określenia stanu wolnego wiernego, który zawarł związek cywilny bez zachowania przepisów o formie kanonicznej i otrzymał rozwód, a który w takiej sytuacji chciał zawrzeć małżeństwo kanoniczne³. Rozwiązanie to zostało implementowane w kolejnej odpowiedzi Papieskiej Komisji Interpretacyjnej z 12 marca 1929 r. dotyczącej skutków przeszkody przyzwoitości publicznej (kan. 1078). Stwierdzono w niej bowiem, iż małżeństwo cywilne nie wywołuje skutków prawnych niezależnie od zamieszkania⁴.

Pomimo tego, że nie zapisano tego wyraźnie w regulacjach kodeksowych, ówczesna doktryna uznawała taki związek za nieistniejący (*matrimonium*

---

² Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authenticae Interpretandos, *Responsa* (26.01.1949), AAS 41 (1949), s. 158: „An sub verbo «celebratum» can. 1015 § 4 intellegi debent dumtaxat matrimonium coram Ecclesia celebratum. Affirmative” [Giuliano 2015, 131].

³ Taż, *Responsa* (16.10.1919), AAS 11 (1919), s. 479. Pytanie zostało sformułowane następująco: „Si duo catholici, in loco certe ante hac obnoxio cap. *Tametsi* Con. Tridentini, vel post Decretum *Ne temere* matrimonium civile tantum inierunt, omisso ritu ecclesiastico, et obtento civili divorzio, novum in Ecclesia inire student matrimonium vel novum matrimonium initum, in foro Ecclesias convalidare” [Giuliano 2015, 131].

⁴ Taż, *Responsa* (12.03.1929), AAS 21 (1929), s. 170: „An vi canonis 1078 ex solo actu, ut aiunt, civili inter eos, de quibus in canone 1099 § 1, independenter a cohabitatione oriatur impedimntum publicae honestatis. Negative” [Jemolo 1993, 229].

inexistens) w tym znaczeniu, że nie był on zarówno małżeństwem sakramentalnym, jak i małżeństwem ważnym (*matrimonium ratum*) [Punzi Nicolò 2012, 389].

2. OKRES PO SOBORZE WATYKAŃSKIM II

Po Soborze Watykańskim II problematykę związków cywilnych podjęto zarówno podczas prac nad rewizją KPK/17, jak i w dokumentach kościelnych.

Przedstawiając ten wątek na początku pragnę zwrócić uwagę, iż podczas prac kodyfikacyjnych interesującej nas tematyki nie rozważano jako tematu głównego, lecz nawiązywano do niej wyłącznie w kontekście dyskusji nad innymi zagadnieniami [Celis Brunet 2002, 279].

Po raz pierwszy do kan. 1015 § 4 KPK/17 odniesiono się 20 października 1966 r. w trakcie prac Zespołu „De matrimonio”. Z udostępnionego w „Communicationes” materiału wynika, że w tym wypadku nie powołano się na przytaczaną wyżej odpowiedź Papieskiej Komisji z 26 stycznia 1949 r., zgodnie z którą normatywny termin „celebratum” należało aplikować wyłącznie do małżeństw zawieranych przed Kościołem. Za istotne *novum* natomiast należy uznać fakt, iż do propozycji wprowadzono słowo „jakikolwiek” (*quodvis*), w sensie „jakiegokolwiek małżeństwa” (*matrimonium quodvis*). W dyskusji bowiem prowadzonej w Zespole jeden z konsultorów przekonywał, że za małżeństwo mniemane należy uznać także związek niezawarty przed obliczem Kościoła. Argumentował, że zwrot „dobra wiara”⁵ odnosi się do sposobu zawierania małżeństwa. Stąd też Relator zaproponował następujące brzmienie kanonu: „Jakikolwiek małżeństwo nieważne nazywa się mniemanym, jeśli przynajmniej przez jedną stronę zostało zawarte w dobrej wierze” („Matrimonium quodvis invalidum, ab una parte in bona fide contractum, dicitur putativum”)⁶. C. Giuliano komentując tę propozycję zauważyła, iż z pojawienia się pojęcia „quodvis” dedukcyjnie z całą pewnością nie można zakładać, że w kanonicznym porządku prawnym małżeństwo cywilne jest nieważne ze wszystkimi następstwami [Giuliano 2015, 133].

---

⁵ Szerzej na ten temat zob. Keiser 1965.

⁶ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Coetus Studiorum «De matrimonio»* (24-29.10.1966), „Communicationes” 32 (2000), s. 190.

Kontynuując trzeba zauważyć, iż w kan. 1015 § 4 „Schematu” z 1980 r. pojawił się zapis o następującej treści: „Matrimonium invalidum intelligitur etiam matrimonium civiliter contractum, quod est propter defectum formae invalidum”⁷. Tak sformułowanej normie jednak kategorycznie sprzeciwił się kard. Franciszek König uważając, że propozycja ta nie jest zgodna zarówno z tradycyjną doktryną, jak i rozwiązaniami przyjętymi w ówczesnym prawie procesowym oraz z zapisem nowego „Schematu”, w którym związek cywilny uznawano za nieistniejący w aspekcie procesowym. Popierając to twierdzenie posłużył się on następującą argumentacją: po pierwsze, udowodnienie stanu wolnego nie domaga się przeprowadzenia długiego procesu, ani udowodnienia nieważności zawartego związku; po drugie, tak sprecyzowana regulacja mogłaby doprowadzić do błędnej interpretacji; po trzecie, skodyfikowanie takiej normy nie jest konieczne do przeprowadzenia uzdrowienia małżeństwa w związku⁸.

W efekcie zrezygnowano z wprowadzenia takiego zapisu, ponieważ jak zauważono, jego treść mogłaby prowadzić do błędnych wniosków; jego pominięcie z kolei nie wykluczało stosowania „sanatio in radice”⁹. W kan. 1061 § 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.¹⁰ dotyczącego małżeństwa mniemanego powielono zatem treść kan. 1015 § 4 KPK/17 [Celis Brunet 2002, 285].

W kontekście naszych rozważań nie można też pominąć głosu Międzynarodowej Komisji Teologicznej, która w opublikowanym w 1977 r. dokumencie *De matrimonio cristiano* stwierdziła z całym naciskiem, że Kościół nie uznaje związków dwóch ochrzczonych, które nie byłyby sakramentem¹¹.

---

⁷ Taż, *Schema Codicis Iuris Canonici*, Città del Vaticano 1980, s. 232 [Giuliano 2015, 134].

⁸ Taż, *Relatio complectens synthesim animadversionum ab Em. is atque Exc. mis Patribus commisionis ad novissimum schema codicis iuris canonici exhibitarum, cum responsionibus a Secretaria et Consultoribus datis, Patribus Commisionis stricte reservata*, Civitas Vaticana 1982, s. 247 [Giuliano 2015, 134; Celis Brunet 2002, 284].

⁹ Taż, *Relatio synthesim animadversionum ab Em. mis atque Exc. mis patribus ad novissimum Schema Codicis Iuris Canonici exhibitur cum responsionibus a Secretaria et Consultoribus datis*, „Communicationes” 15 (1983), s. 224 [Celis Brunet 2002, 285].

¹⁰ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

¹¹ Commissione Teologica Internazionale, *De matrimonio cristiano*, w: *Enchiridion Vaticanum*, t. 6, s. 498 [Celis Brunet 2002, 266].

Zdaniem A.M. Celis Brunet, takie pociągnięcia sprawiły, że zaprzeczono wprowadzenie istotnego prawnego rozwiązania dotyczącego statusu związków cywilnych w kanonicznym porządku prawnym [tamże]. W ten nurt krytyki wpisuje się również głos T. Rincóna utrzymującego, że taki stan prawny z jednej strony nie przystawał do otaczającej współczesnego mu wiernego rzeczywistości przenikniętej procesami sekularyzacyjnymi, z drugiej zaś godził w jedno z podstawowych praw człowieka, jakim jest prawo do wolności religijnej. Dlatego hiszpański kanonista optował za zniesieniem przepisów o formie kanonicznej, proponując kanonizację prawa świeckiego [Rincón 1979, 77-89].

Do tej kwestii odniósł się też papież Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* stwierdzając: „Coraz więcej jest takich przypadków, że katolicy ze względów ideologicznych lub praktycznych wolą zawrzeć tylko ślub cywilny, odrzucając lub przynajmniej odkładając ślub kościelny. Sytuacji tych ludzi nie można stawiać na równi z sytuacją tych, którzy współżyją z sobą bez żadnego związku, tu bowiem istnieje przynajmniej jakieś zobowiązanie do określonej i prawdopodobnej trwałej sytuacji życiowej, chociaż często decyzji tej nie jest obca perspektywa ewentualnego rozwodu. Chcąc publicznego uznania ich związku przez państwo, pary te wykazują gotowość przyjęcia, obok korzyści także zobowiązań. Mimo to również i ta sytuacja nie jest do przyjęcia przez Kościół”¹².

Zauważamy więc, iż proces kodyfikacyjny wzbudził nie tylko wątpliwości wśród kanonistów. Można przypuszczać, że na obecne rozwiązanie istotnie wpłynął głos papieża Jana Pawła II.

3. KODEKS PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

Z analiz przeprowadzonych w poprzednim passusie wynika, iż podczas prac kodyfikacyjnych zrezygnowano z wyraźnego odniesienia do statusu instytucji małżeństwa cywilnego w kanonicznym porządku prawnym [Celis Brunet 2002, 285]. Należy jednak zauważyć, iż w porównaniu do kodyfikacji poprzedniej sprawa bardziej komplikuje się ze względu na to,

---

¹² Zob. Ioannes Paulus PP. II, Adhortatio apostolica de Familia Christianae muneribus in mundo huius temporis *Familiaris consortio* (22.11.1981), AAS 74 (1982), s. 81-191; tekst polski w: *Adhortacje Apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II. Tom I (1979-1995)*, red. M. Romanek, Wydawnictwo Znak, Kraków 2006, s. 89-213, nr 82.

że w nowym zbiorze zrezygnowano z kategorii *matrimonium legitimum*, o której traktował kan. 1015 § 3 KPK/17. Trafnie zauważyła Celis Brunet, iż w tej sytuacji nie istnieje kategoria prawna, która mogłaby być punktem odniesienia dla statusu związku cywilnego [tamże, 285-86].

Zarówno we współczesnej doktrynie, jak i judykaturze zawarte małżeństwo cywilne nadal uznawane jest za nieistniejące [Peña García 2015, 215; Alonso Pérez 2012, 265]. Odnosząc się do kwestii pominięcia formy kanonicznej N. Schöch trafnie spostrzegł, iż w tym wypadku nie idzie o kategorię „de defectu formae”, ale o kategorię „defectu de adhibita forma” [Schöch 2005, 280]. Komentując to rozwiązanie systemowe J.I. Alonso Pérez zwrócił uwagę, iż nieregularność zaistniałej sytuacji nie wynika z tego, że zawarty związek stoi w sprzeczności z ogólnie przyjętym modelem małżeństwa. W takim związku nie występuje wprawdzie brak elementu istotnego, jakim jest zgoda małżeńska, ale w tym wypadku nie dochodzi do realizacji istotnego komponentu formalnego struktury małżeństwa kanonicznego, jakim jest forma kanoniczna [Alonso Pérez 2012, 265].

Należy zauważyć, iż rozwiązanie systemowe w kwestii stwierdzenia stanu wolnego funkcjonujące pod rządami Kodeksu pio-benedyktynskiego znalazło potwierdzenie w odpowiedzi Papieskiej Komisji do Spraw Autentycznej Interpretacji Kodeksu z 26 czerwca 1984 r. Mianowicie w tym wypadku Komisja udzieliła odpowiedzi na dwa kluczowe pytania: czy dla określenia stanu wolnego katolików, którzy usiłowali zawrzeć związek cywilny należy przeprowadzić proces dokumentalny, czy wystarczy jedynie dochodzenie przedmałżeńskie, o którym mowa w kan. 1066-1067 KPK/83? Na pierwsze z pytań odpowiadano negatywnie, na drugie natomiast pozytywnie¹³. Przytoczona odpowiedź została implementowana do art. 5 § 3 instrukcji *Dignitas connubii*, w którym postanowiono: „Dla stwierdzenia stanu wolnego tych, którzy usiłowali zawrzeć małżeństwo wobec urzędnika stanu cywilnego (...), pomimo że według kan. 1117 byli zobowiązani do zachowania formy kanonicznej, wystarczy dochodzenie przedmałżeńskie prze-

---

¹³ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authenticae Interpretando, *Responsa* (26.06.1984), AAS 41 (1984), s. 747: „Utrum ad comprobandum statum liberum eorum qui, etsi ad formam adsciti, matrimonium attenterun coram civili officiali (...), necessario requiratur processus documentalnis de quo in can. 1686, an sufficiat invstigatio praematrimonialis ad normam Cann. 1066-1067. *Negative ad Primum. Affirmative ad secundum*” [Giuliano 2015, 135].

widziane w kan. 1066-1067¹⁴. Na marginesie należy zauważyć, iż obecne sformułowanie art. 5 § 3 DC pozostało niezmienione w stosunku do tego, które pojawiło się już w pierwszym schemacie tego dokumentu (*Primum Schema*) podczas prac przygotowawczych¹⁵. We wszystkich schematach (*Primum Schema*, *Schema Recognitum*, *Novissimum Schema*) powołano się na przytaczane wyżej źródło, jakim była odpowiedź Komisji z 26 czerwca 1984 r.¹⁶ Komentując art. 5 § 3 DC, A. Stankiewicz wyjaśnił: „(...) żadne postępowanie sądowe zwyczajne lub oparte na dokumentach (...) nie jest wymagane dla stwierdzenia stanu wolnego tych, którzy będąc zobowiązani do zachowania formy kanonicznej, zawarli ślub cywilny (...). W takim wypadku nie jest więc konieczne dopełnienie formalności procesowych dla stwierdzenia nieistnienia ważnego małżeństwa wobec Kościoła katolickiego, ale wystarczy badanie stanu wolnego strony związanej takim związkiem w czasie egzaminu przedślubnego, według wymogów określonych w kan. 1066-1071” [Stankiewicz 2007, 32; Llobell 2014, 97; Schöch 2005, 280].

4. KONWALIDACJA MAŁŻEŃSTWA

Jak nadmieniono we wprowadzeniu, według doktryny i judykatury rotalnej, funkcjonująca w doktrynie kategoria *matrimonium inexistentis* nie wyklucza jednak możliwości jego uważnienia. Przy czym należy zauważyć, że w tym wypadku nie wchodzi w grę uważnienie zwykłe, gdyż jednym z warunków aplikacji tej instytucji jest ponowne wyrażenie zgody małżeńskiej (kan. 1156-1160 KPK/83) [Alonso Pérez 2012, 266]; oprócz tego w rozwiązaniach systemowych kategorycznie wyklucza się konwalidację automatyczną¹⁷. W odniesieniu natomiast do związku cywilnego, zawartego w specyficznych uwarunkowaniach, o których mowa, można zastosować uważnienie w związku, ponieważ jednym z istotnych wymogów funkcjonowania tej instytucji jest trwanie zgody małżeńskiej (kan. 1161-1163 KPK/83) [Gasparri 1932, 270; Aznar Gil 2003, 219; Punzi Nicolò 2012, 393;

---

¹⁴ Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii* (25.01.2005), Città del Vaticano 2005 [dalej cyt.: DC].

¹⁵ *Instructionis «Dignitas Connubii» synopsis historica*, GBP, Roma 2014, s. 13-14.

¹⁶ Tamże, s. 14.

¹⁷ Szerzej na ten temat zob. Montini 1996, 195-97; Rava 2001, 218-46; Martín de Agar 2001, 293-317.

Fabritz 2010, 251]¹⁸. Poszukując *ratio* tego rozwiązania trzeba zauważyć, iż wyrażenie zgody przez katolików przed urzędnikiem państwowym stanowi przyczynę sprawczą małżeństwa w jego elementach istotnych. W rozważanym kazusie mamy więc do czynienia z konsensem prawnie wystarczającym [Schöch 1998, 322], lecz prawnie nieskutecznym z powodu braku elementu formalnego wymaganego do ważności, jakim jest forma kanoniczna [tamże, 323].

Na marginesie pragnę zwrócić uwagę, iż we współczesnej doktrynie jednak podkreśla się, iż pomimo takiego rozwiązania systemowego w ocenie konkretnego stanu faktycznego należy zachować ostrożność. Należy zbadać, czy wyrażony niegdyś konsens przez strony swymi parametrami odpowiada warunkom stawianym konsensowi kanonicznemu, czy nie miała miejsca symulacja, to znaczy wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa [Rava 2001, 285], a także czy też zawarty związek nie był związkiem zawartym na próbę? [Alonso Pérez 2012, 279]. Dopiero wówczas gdy owe warunki zostaną pozytywnie zweryfikowane można zastosować *sanatio in radice*.

5. PODSUMOWANIE

Kończąc te rozważania trzeba zauważyć, iż z aspektu teoretyczno-prawnego kategoria *matrimonium inexistentis* nie jest tożsama z analogiczną kategorią pojęciową odnoszącą się do niezdolności do zawarcia małżeństwa jako związku heteroseksualnego; w tym ostatnim przypadku bowiem niezastanego małżeństwa nie można uważać [Dzierżon 2002, 265]. Zauważamy więc, iż spotykamy się tutaj z odmienną kategorią teoretyczno-prawną.

W namyśle nad *ratio* tego rozwiązania U. Navarrete zwrócił uwagę, iż małżeństwu cywilnemu brakuje fizjonomii małżeństwa (*apparentia*). Z tego powodu w systemie kanonicznym postrzegane jest ono jako małżeństwo nieistniejące (*matrimonium inexistentis*); innymi słowy, nie jest małżeństwem [Navarrete 1963, 375-76]. W podobnym duchu odniósł się do analizowanego kazusu E. Lalaguna. Twierdził, iż związek cywilny nie jest postrzegany jako prawdziwe małżeństwo. Zauważył, iż istnieje różnica pomiędzy związkiem cywilnym a typową postacią małżeństwa (*species matrimonii*), która jest nie tylko ważna, ale nie jest również małżeństwem mniemanym (*putativum*),

---

¹⁸ Dec. c. Funghini z 30.6.1988, RRD 80 (1988), s. 442.

dopóty obydwie strony nie upewnią się o jego nieważności. Odnosząc się do kategorii *inexistentia matrimonii* spostrzegł, iż w tym przypadku nie mamy do czynienia z – jak to określił – „próżną fizjonomią małżeństwa” (*vacua aparenzia*), ani też z absolutnym brakiem skuteczności prawnej podjętego aktu, lecz z nieodwracalnym wykluczeniem przez prawodawcę kościelnego skutków typowych dla tego aktu prawnego. Bardziej precyzyjnie, wydarzenie prawne, jakim jest zawarcie związku cywilnego, pozbawione jest skutków prawnych w prawie kościelnym [Lalaguna 1962, 278-79].

W artykule tym wykazałem, iż pomimo tego w kanonicznym porządku prawnym nie wyklucza się możliwości uważnienia w związku zawartego przez katolików związku cywilnego. Nawiązując do tego wątku A.C. Jemolo trafnie zauważył, iż już od dawna Kościół nie uznawał wprawdzie waloru prawnego małżeństw cywilnych, ale odróżniał je od konkubinatów [Jemolo 1993, 139]. Wspomniany przed chwilą E. Lalaguna tłumaczył funkcjonujące rozwiązanie następująco: możliwość taka wynika z właściwości o charakterze wewnętrznym (*cualidad intrinseca*), ponieważ w tym wypadku strony podejmując decyzję o małżeństwie wyrażają zgodę naturalnie wystarczającą (*consensus naturaliter sufficiens*) [Lalaguna 1962, 280]. Rozwijając tę myśl spostrzegł, iż w Kodeksie pio-benedyktyńskim oprócz tego, że istniała możliwość zastosowania *sanatio in radice*, w pewnych przypadkach uznano walor prawny związków cywilnych. Uzasadniając to twierdzenie argumentował następująco: po pierwsze, związek taki tworzył przeszkodę zrywającą węzeł małżeńskiego w przypadku usiłowania zawarcia kolejnego związku kanonicznego (kan. 2356 KPK/17); po drugie, był przyczyną nieregularności wynikającej z przestępstwa (kan. 985 KPK/17); po trzecie, strony zaciągały karę ekskomuniki (kan. 2388 KPK/17); po czwarte, zawierający związek tracili urzędy kościelne (kan. 188, 5° KPK/17); po piąte, taki stan skutkował dymisją zakonników (kan. 646 § 1, 3° KPK/17) [tamże, 279].

W ówczesnej doktrynie przytaczano również argumenty przeciwko kategorii *matrimonium inexistentis*. Wskazywano, iż w przypadku bigamii, jeśli ktoś będąc związany prawnym węzłem małżeńskim zawarłby związek cywilny z osobą trzecią, to związek taki nie był uznawany za nieistniejący, ale za nieważny [tamże, 281].

We współczesnej kanonistyce pojawiają się również tendencje postulujące zamianę rozwiązań systemowych. I tak A.M. Punzi Nicolò opowiada się za przyznaniem skuteczności prawnej tego typu związkom w kanonicznym porządku prawnym. Twierdzi, iż w prawie kanonicznym związek cywil-

ny nie jest wprowadzie ani sakramentem, ani *matrimonium ratum*, ale w relacjach międzysystemowych z systemami cywilnymi traktuje się ten węzeł małżeński jako fenomen prawnie istniejący. Z tej perspektywy istnieje zatem pewne podobieństwo pomiędzy tym związkiem a kategorią *matrimonium legitimum*. Zauważyła, iż we współczesnym zsekularyzowanym świecie ochrzczeni niejednokrotnie zawierają związki cywilne jak poganie nie mając świadomości, że są oni zobligowani do zawarcia ich według kanonicznych przepisów o formie kanonicznej [Punzi Nicolò 2012, 392]. Z tych głównie powodów postuluje ona zmianę rozwiązań systemowych.

Wydaje się, iż funkcjonujące rozwiązania o charakterze dychotomicznym zostały wprowadzone pod wpływem konkretnych uwarunkowań, w których egzystował Kościół jeszcze pod rządami Kodeksu pio-benedyktynskiego. W moim przekonaniu, zadecydowały o tym zarówno względy doktrynalne (postrzeganie związku cywilnego w kategoriach niewłaściwego małżeństwa), oraz względy praktyczne wiążące się z faktem, że niektórzy katolicy żyjący w takich związkach pragnęli zalegalizować je przed obliczem Kościoła.

PIŚMIENNICTWO

- Alonso Pérez, José. 2012. *Studio giuridico-canonico della convivenza non matrimoniale*. Roma: Aracne editrice.
- Aznar Gil, Federico. 2003. *Derecho matrimonial canónico*. Vol. 3. Salamanca: Universidad Pontificia de Salamanca.
- Celis Brunet, Ana M. 2002. *La relevancia canónica del matrimonio civil a la luz della teoría general del acto jurídico. Contribución teórica a la experiencia jurídica chilena*. Roma: Gregorian University Press.
- Dzierżon, Ginter. 2002. *Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Fabritz, Peter. 2010. *Sanatio in radice. Historie eines Rechtsinstituts und seine Beziehung zum sakramentalen Eheverständnis der katholischen Kirche*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Gasparri, Pietro. 1932. *Tractatus canonicus de matrimonio*. Vol. 2. Roma: Typis Polyglottis Vaticanis.
- Giuliano, Cristina. 2015. *Il consenso naturalmente sufficiente espresso in assenza della forma canonica e la sua convalidabilità*. Roma: Il miolibro self publishing.
- Jemolo, Arturo C. 1993. *Il matrimonio nel diritto canonico. Dal Concilio di Trento al Codice del 1917*. Bologna: Mulino.
- Keiser, Mattaus. 1965. *Der gute Glaube in Codex Iuris Canonici*. St. Ottilien: Eos Verlag.

- Lalaguna, Enrique. 1962. "El matrimonio civil ante el derecho canonico." *Ius Canonicum* 2:273-88.
- Llobell, Joaquin. 2014. *Los procesos matrimoniales en la Iglesia*. Madrid: Edizione Rialp.
- Martín de Agar, José. 2001. "Matrimonio putativo y convalidación automatica del matrimonio nulo." *Ius Canonicum* 41:293-317.
- Montini, Gian. 1996. "La convalidazione del matrimonio: semplice; sanazione in radice." *Quaderni della Mendola* 3:187-213.
- Navarrete, Urbano. 1963. "Ecclesia sanat in radice matrimonia inita cum impedimento iuris divini." *Periodica* 52:348-90.
- Peña García, Carmen. 2015. "La revalidación del matrimonio civil." In *Matrimonio, Religión y Derecho en una sociedad en cambio. Actos de las XXXV Jornadas de Actualidad Canónistas en Madrid, del 8 al. 10 abril de 2015*, 213-40. Madrid: Bosch.
- Punzi Nicolò, Angela M. 2012. "Matrimonio civile e matrimonium legitimum. Una prospettiva per il XXI secolo." In *Veritas non auctoritas facit legem. Studio di diritto matrimoniale in onore di Piero Antonio Bonnet*, ed. Giuseppe Dalla Torre, Carlo Gullo, and Geraldina Boni, 389-94. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Rava, Alfredo. 2001. *Il requisito della rinnovazione del consenso nella convalidazione semplice del matrimonio (can. 1157 § 2)*. Roma: Gregorian University Press.
- Rincón, Tomás. 1979. "Implicaciones doctrinales del matrimonio civil de los católicos." *Ius Canonicum* 19:77-158.
- Schöch, Nikolaus. 1998. "La sanazio in radice del matriomonio celebrato in forma civile o senza forma pubblica." In *La giurisdizione della Chiesa sul matrimonio e sulla famiglia*, ed. Joan Carreras, 289-333. Milano: Giuffrè Editore.
- Schöch, Nikolaus. 2005. "Il processo documentale e la procedura per la dichiarazione amministrativa dell'«attentatio matrimonio»." In *La nullita del matrimonio: temi processuali e sostantivi in occasione della «Dignitas Connubii»*, ed. Héctor Franceschi, Joaquín Llobell, and Miguel A. Ortiz, 269-98. Roma: Edizioni Università della Santa Croce.
- Stankiewicz, Antoni. 2007. „Komentarz do art. 5 § 3 DC.” W *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. Tomasz Rozkrut, 32-33. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.

**Specyficzny status w kanonicznym porządku prawnym
związków cywilnych zawieranych przez katolików
z pominięciem formy kanonicznej**

Streszczenie

W prezentowanym opracowaniu przedmiotem uwagi autora stał się problem specyficznego statusu związków cywilnych zawieranych przez katolików z pominięciem formy kanonicznej w kanonicznym porządku prawnym. W rozwiązaniach systemowych bowiem, gdy idzie o dochodzenie stanu wolnego postrzegane są one w kategoriach ma-

trimonium inexistens, z drugiej zaś nie wyklucza się możliwości uważnienia w związku takich związków.

Wydaje się, iż funkcjonujące rozwiązania o charakterze dychotomicznym zostały wprowadzone pod wpływem konkretnych uwarunkowań, w których egzystował Kościół jeszcze pod rządami Kodeksu pio-benedyktyńskiego. Według autora zadecydowały o tym zarówno względy doktrynalne (postrzeganie związku cywilnego w kategoriach niewłaściwego małżeństwa) oraz względy praktyczne, że niektórzy katolicy żyjący w takich związkach pragnęli zalegalizować je przed obliczem Kościoła.

Słowa kluczowe: małżeństwo cywile; *matrimonium inexistens*; uważnienie w związku

The Special Status of Civil Unions in the Canonical Legal Order When Contracted by Catholics and Omitting the Canonical Form

S u m m a r y

In the presented study, the author focuses on the problem of the special status of civil unions contracted by Catholics but omitting the canonical form in the canonical legal order. In systemic solutions, as regards the confirmation of the unmarried state, they are perceived in terms of *matrimonium inexistens*, but the possibility of validating such relationships is not excluded.

It seems that the existing dichotomous solutions were introduced under the influence of specific conditions in which the Church existed under the Pio-Benedictine Code. According to the author, this was caused by both doctrinal considerations (perceiving a civil union as an improper marriage) and practical reasons, as some Catholics living in such unions wanted to legalize them before the Church.

Key words: civil union; *matrimonium inexistens*; legalization of marriage

Information about Author: Rev. GINTER DZIERŻON, Professor – Head of the Department of History, Theory and General Norms of Canon Law, Faculty of Canon Law at the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw; ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa, Poland; e-mail: ginter.dzierzon@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5116-959x>